

Kafkasya'da Doğa Korumacılık ve Kırsal Topluluklar Arasındaki İlişkiler: Kafkasya Eko-Bölgesi Biyoçeşitlilik Koruma Planının Toplumsal Etkileri

Onur Açar¹

Öz

Bu çalışma, doğa korumacılığın toplumsal yaşam üzerinde yarattığı etkilere ışık tutmaya çalışmaktadır. Çeşitli akademik uzmanlık alanlarının doğa korumacılık ile ilgili bakış açıları ile kırsal toplumların bakış açıları farklılaşmaktadır. Bu ise doğa korumacılığın özgün çelişkiler üreten bir pratik olduğunu düşündürmektedir. Bu çalışma Kafkasya bölgesinde doğa korumacılığın ürettiği bazı çelişkilere odaklanmaktadır. Çalışmada doğanın neoliberalleştirilmesi literatürünün sunduğu kavramsal araçlardan faydalanılmaktadır. Çalışmanın veri kaynaklarını korumacılıkla ilgili planlar ve konu ile ilgili yapılmış saha çalışmaları oluşturmaktadır. Bu planlar söylemsel anlatılar olarak konumlandırılmış ve saha analizlerinin sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak, doğa korumacılığı alanında yerel ve küresel aktörler uygulama düzeyinde çelişkilerle yüzleştikçe katılımcılığı benimseyen prensipleri ve ekonomik kalkınma ile korumacılığı uzlaştırma gereğini söylemlerine yerleştirmiş görünmektedirler. Fakat bu görünür söylemlerin ardında işleyen mekanizmalar kırsal toplumlar üzerinde yoksulluğu artırıcı ve göçe zorlayıcı etkiler üretmeye devam etmektedir. Koruma uygulamaları için kırsal toplumlara refah mekanizmaları oluşturmada Kafkasya coğrafyasına özgü sürmekte olan ulusal sınır ihtilafları da engelleyici bir etken olmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest-Piyasa Çevreciliği, Doğanın Neoliberalleştirilmesi, Neoliberal Korumacılık, Eko-Bölge, Kafkasya Eko-Bölge Koruma Planı

Jel Kodları: Q2, Q3, Q5

Relations Between Nature Conservation and Rural Communities in the Caucasus: Social Implications of Caucasus Eco-Region Biodiversity Conservation Plan

Abstract

This study attempts to shed light on the effects of nature conservation on social life. The perspectives of various academic specialties on nature conservation differ from the perspectives of rural communities. This suggests that nature conservation is a practice that produces unique contradictions. This study focuses on some of the contradictions produced by nature conservation in the Caucasus region. The study uses the conceptual tools provided by the literature on the neoliberalisation of nature. The study's data sources are conservation plans and field studies on the subject. These plans are positioned as discursive narratives and compared with the results of field analyses. As a result, as local and global actors in the field of nature conservation face contradictions at the practical level, they have incorporated the principles of participation and the need to reconcile economic development and conservation into their discourses. However, the mechanisms behind these visible discourses continue to produce poverty-increasing and migration-inducing effects on rural communities. The ongoing national border conflicts specific to the Caucasus region also continue to hinder the creation of welfare mechanisms for rural communities for conservation practices.

Key Words: Free-Market Environmentalism, Neoliberalization of Nature, Neoliberal Conservation, Eco-Region, Caucasus Eco-Region Conservation Plan

Jel Codes: Q2, Q3, Q5

¹ Arş. Gör. Dr, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, onuracar82@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4780-3754.

Giriş

Kapitalizmin 1970’li yılların sonundan itibaren içine girdiği çok boyutlu krizin önemli bir boyutu çevresel (ekolojik) krizdir. Kapitalizm ve doğa arasında büyüyen çelişkinin dışavurumları 1970’li yıllardan itibaren artan çevresel hareketlerde ve ekoloji-temelli teorik tartışmalarda kendini göstermiştir. Bir yandan kapitalist sermaye birikiminin durmaksızın büyüme zorunluluğu diğer yandan yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren gittikçe artarak küresel bir gündem haline gelen doğa yıkımına yönelik söylem ve duyarlılıklar kapitalizmin küresel ilerici aktörleri açısından için yeni bir çevresel uzlaşma çerçevesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda 1990’lı yıllardan itibaren neoliberal düzenleme rejimi kapsamında sürdürülebilir kalkınma paradigması etrafında doğal kaynakların sermaye birikim sürecine entegre edilmesinin yeni biçimlerine dair öneriler şekillenmeye başlamıştır. Bu öneriler eski denklemi tersine çevirme iddiasını yansıtarak pekâlâ çevre dostu sermaye birikim stratejilerinin de kurgulanabileceğini iddia etmektedir. Tam da bu noktada doğa korumacılığın rolü çok önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bir yandan yeni sermaye birikim imkânları oluşturulmaya çalışılırken bir yandan da pek çok gelişmekte olan ülkede doksanlı ve iki binli yıllar boyunca yeni birikim stratejileri kurgulamak amacıyla doğa koruma sahalarının artmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu durumda doğa korumacılık alanında ortaya çıkan yeni kurumsal aktörler ile sermaye birikim sürecinin işleyişi arasındaki ilişki irdelenmeye değer bir konu haline gelmiştir. Öte yandan kapitalist gelişmenin seksen sonrası evresindeki küreselleşme tartışmaları sisteme entegre edilecek yeni ölçek coğrafyaları üretilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda yeni-bölgecilik hakkında üretilen söylemler özellikle kırsal dokusu baskın yeni coğrafyaların sisteme entegrasyonunu destekleyen bir mahiyet taşımaktadır. Kafkasya bölgesi hem yeni-bölgecilik tartışmaları açısından hem de kapitalizmin yeni bir çevresel uzlaşma üretme olgusu açısından özgün bir yer teşkil etmektedir. Post-sovyet neoliberalizasyon süreci kapsamında Kafkasya ülkeleri bir yandan iktisadi alanda neoliberal politikaları hayata geçirirken diğer yandan da doğal varlıkları itibariyle yeni bir neoliberal ve bölgesel (mekânsal) tasarımın konusu olmaktadır. Bu çalışmanın da konusunu oluşturan bu neoliberal mekân tasarısı doğa korumacılık alanında geliştirilen “*Kafkasya Eko-Bölge*” tasarısıdır. Kafkas Eko-Bölge tasarısını odağına alan bu çalışma şu soruların peşinden gitmektedir. Kafkas Eko-Bölge tasarısı hangi açılardan bir neoliberal doğa mekânı özelliği taşımaktadır? Bu eko-bölge tasarımı söylemsel düzeyde ne tür bir kalkınma ve mekân stratejisi içermektedir? Bu stratejinin uygulamaya geçirildiği yerel topluluklar nasıl etkilenmiştir?

Bu soruları cevaplayabilmek açısından çalışmanın izleyen iki bölümünde öncelikli olarak doğanın neoliberal mekânsallaşmasının sunduğu kavramsal perspektif değerlendirilecektir. Bu bağlamda “*serbest-piyasa çevreciliği*” kavramına ve doğa korumacılığın neoliberalleşmesiyle birlikte edindiği yeni boyutlara işaret edilecektir. Daha sonrasında ilerici neoliberal aktörlerin küreselleşme söylemleri odağında geliştirdikleri yeni-bölgecilik ve eko-bölgeselleşme tasarılarına değinilecektir.

1. Doğanın Neoliberal Mekânsallaştırılması ve Dönüşen Doğa Korumacılık

Son kırk yıla yakın bir dönemdir neoliberalizm kavramına başvurular eleştirel sosyal bilim analizlerinde önemli bir yer kaplamaktadır. Belirli bir tarihsel döneme özgü toplumsal ilişkilerin ürünü olarak ortaya çıkan bu kavram, evrimi boyunca analitik sınırlarının

açıklanması bakımından gittikçe daha çok kuramsal düzeydeki tartışmaların da konusu olmaya başlamıştır. Bu tartışmaların kapsamlı bir taramasını içeren Yazıcı'nın makalesi neoliberalizm kavramının geliştirildiği bağlamların çoğunlukla kent teorisi, antropoloji ve yönetim tarzı araştırmaları alanında yoğunlaştığını ifade etmektedir (Yazıcı, 2013: 7). Benzer şekilde, Prudham ve McCarthy'de "*neoliberalizmin 'coğrafyası' üzerine bir literatür ortaya çıktığı ölçüde, bu literatür öncelikle yönetimdeki ölçek sorunlarına odaklanmakta ve genellikle kentsel bir eğilim göstermektedir... neoliberalizmin çevresel yönetim reformu olarak tezahürleri hakkında nispeten az şey*" söylendiğini ifade etmişlerdir (Prudham & McCarthy, 2004: 275). Her iki saptamada neoliberalizm analizlerinin doğa, çevre ve kırsal alanlar ile ilişkisi konusunda bir ilgi zayıflığını vurgulamaktadır. Doğa ile neoliberalizm arasındaki ilişkiye dair sistematik araştırma ve kuramsallaştırma çabasının ancak iki binli yıllarda gelişmeye başladığı görülmektedir. Neoliberalizmin doğa ile ilişkisinin sistematik analizleri neoliberalizmin diğer şeylerin yanısıra aynı zamanda bir "*çevresel proje*" olduğu kabulüyle tartışmaya başlar (Prudham & McCarthy, 2004: 276). Neoliberal uygulamalar çevresel problemler ortaya çıkardığı kadar, toplumun biyofiziksel gerçekliklerle ilişkisinin dönüşümünü de beraberinde getiren bir düzenleme tarzıdır. Neoliberalizm bir çevresel proje özelliği içerdiği kadar, sistem-karşıtı çevre hareketleri ile karşılıklı ilişki içinde gelişerek dönüşen bir karakter de sergilemektedir.

Neoliberalizmin çevresel bir proje olmasının "*tarihsel ve mantıksal*" temelleri bulunmaktadır. Tarihsel açıdan vurgulanması gereken birinci husus, çağdaş neoliberalizmin doğa ile ilgili temel kabullerinin klasik liberalizmin temel tarihsel tutumları ile olan ilişkisidir. Bu noktada özellikle klasik liberalizmin toplum ve doğa arasındaki ilişki hakkında özellikle müşterekler olarak kabul edilen doğal kaynakların çitlenmesi konusundaki tarihsel tutumunun altı çizilmelidir. Klasik liberal savunu ihraç-yönelimli kapitalist tarım uygulamalarının geliştirilmesi adına ve diğer başka gerekçelerle uzun yıllar boyunca müşterek kullanıma konu olmuş pek çok doğal kaynağın özelleştirilmesinin uygun olduğunu ileri sürmüştür². Neoliberalizmin çevresel bir proje olmasının tarihsel açıdan temellerine bakıldığında vurgulanması gereken ikinci husus, liberal uygulamalara karşı gelişen itirazların özellikle yirminci yüzyılda devletin doğal varlıkların yönetimine dair düzenlemelerinin genişlemesiyle ilgilidir. Devletin çevre düzenlemeleri konusunda genişleyen rolü 1980'li yıllara doğru özellikle sermaye birikim süreçlerine getirdiği kısıtlar temelinde tartışma konusu edilmeye başlanmıştır. Bu alan neoliberal saldırı açısından oldukça stratejik bir alandır. Bir çevre projesi olarak neoliberalizmin tarihsel şekillenişinde önemli son bir husus, yeni toplumsal hareketler kapsamında yükselen çevre hareketleri ile iç içe geçen ilişkilerle ilgilidir. Neoliberalleşme süreci, bu hareketleri takas edilebilir emisyon izinleri, devredilebilir balıkçılık kotaları, kamu malları için kullanıcı ücretleri ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi gibi siyasa kararları ve sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi gibi söylemsel çerçeveler aracılığıyla kendi

² Klasik liberalizmin kurucularından John Locke'un doğa üzerine temel savları liberal ve modern söylemin kurucu taşları olarak görülebilir. Bunlar çağdaş neoliberal düşüncenin liberal mirasın ilkelerinin sürdürücüsü olduğuna işaret etmektedir. John Locke'a göre liberal bir toplumda "*doğa yalnızca insan emeğinin uygulanması yoluyla değerli kılınabilir ve "iyileştirilmemiş" doğa değersizdir; toprağın onu işleyen bireyler tarafından münhasıran kontrol edilmesi gerekir ve bireysel toprak haklarını korumak için devletin görevlendirilmesi gerekir; bireylerin kendi başlarına işleyebileceklerinin ötesi de dâhil olmak üzere sınırsız bireysel toprak ve mülkiyet birikimi edinme hakları olmalıdır*" (Prudham & McCarthy, 2004: 277).

bünyesine dahil etmeye çalışmaktadır (Prudham & McCarthy, 2004: 279).

Neoliberalizmin çevresel bir proje olmasının mantıksal temellerini Noel Castree'nin geliştirdiği “çevresel onarım” kavramı ile açıklamak mümkündür. Castree, “*neoliberalizmin kapitalist üretim tarzı için olası bir 'kabuk' olarak görülebileceğini*” ileri sürmüştür ve devamında, “*bu kabuğun firmalara, devlet organlarına ve sempatik paydaşlara sürdürülebilir ekonomik büyümenin endemik sorununa bir dizi ‘çevresel düzeltim’(environmental fix) sunabileceğini*” iddia etmiştir (Castree, 2008: 146). Castree, (çevresel) mahiyeti de olan “*düzeltilim*”(fix) kavramını şöyle izah etmektedir:

Sermaye fraksiyonları, kapitalist sisteme içsel ve dışsal olan karşıt güçler (mesela firmalar arası rekabet, ekonomik krizler, kamusal hareketler) karşısında birikim elde etme ve ardından bunu sürdürme gibi sürekli bir zorlukla karşı karşıyadır. Aynı şekilde devlet de, birden fazla amacı olmasına rağmen, mali, rasyonalite veya meşruiyet krizlerinden kaçınırken görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmenin yollarını bulmalıdır. Her iki durumda da "düzeltim", sermaye ve/veya devlet için stratejik olarak temel bir hedefe ulaşmanın bir yolunu teşkil eder (Castree, 2008: 146).

Bu bağlamda doğanın neoliberalleştirilmesi kapsamında dört temel “çevresel düzeltim” tipi öngörmüştür. Bunlardan, “*serbest-piyasa çevreciliği*” olarak da bilinen düzeltim tipi araştırmamız açısından önem taşımaktadır. Serbest-piyasa çevreciliği, Castree’ye göre, “*kaynakların ve ekosistemlerin özelleştirilmesine ve piyasalaştırılmasına izin vererek onları korumayı amaçlayan bir dizi fikir ve uygulamadır*” (Castree, 2008: 147). Kapitalist sistemin gerekliliklerinin ortaya çıkardığı çevre ile aşılabilir yeni çelişki bütününe işaret eden Friedrich O’Connor’ın (1998) yaklaşımının tersine, serbest-piyasa çevreciliği kapsamındaki “çevre-dostu” fikir ve uygulamaların bu aşılabilir çelişkileri geçersiz kılabileceği iddia edilmektedir. Neil Smith’in (Smith, 1984/2008: 38) “*doğanın yıkıldığını, yok edildiğini*” ileri süren Frankfurt okulundan beslenen eleştirel teorik yaklaşımlara alternatif olarak geliştirdiği “doğanın üretimi” perspektifi açısından, serbest-piyasa çevreciliği yeni bir doğa ve doğa-toplum ilişkisi üretimi iddiası olarak değerlendirilebilir.

Doğanın neoliberalleştirilmesi tartışması biraz gecikmeli de olsa iki binli yılların başından itibaren doğa korumacılık konusunda yürütülen tartışmalara teorik esin kaynağı olmaya başlamıştır. Doğa korumacılık üzerine tartışmalarda özellikle eleştirel çalışmaların kapsamlı bir taramasını yapan Jim Igoe ve Dan Brockington, neoliberal doğa korumacılığın belirli boyutlarını aydınlatmaya çalışmışlardır. Buna göre neoliberal doğa korumacılığın temel veçhelerinden bir tanesi metalaştırma biçimleri aracılığıyla doğanın yeniden düzenlemesidir (Igoe & Brockington, 2007: 432). Metalaştırma biçimleri doğal kaynakların parasallaştırılması ve mübadele edilebilir formlara büründürülmesini içerdiği kadar ekoturizm gibi yeşil endüstriyel hizmet biçimlerinin gelişmesini de içermektedir. Bununla ilişkili ikinci bir boyut önerilen metalaştırma biçimlerinin yeni tür bölgeselleştirme (territory) biçimlerini gerekli kılacağıdır. Bu bölgesel birimlerde uygulanan yeni kurallar aracılığıyla kaynakların ve peyzajların yerel halkı kontrol edecek ve çoğu zaman dışlayacak şekilde paylaşılması sağlanacaktır. Yeşil el koyma (green grabbing) olarak adlandırılan bu uygulamalar bir kısım topluluğun yerinden edilmesini, yerinden edilmeyenlerin kaynaklara erişiminin kısıtlanmasını içermektedir. Bunun yansısı geleneksel bilginin değersizleştirilmesi de söz konusudur. Neoliberal doğa korumacılığın üçüncü önemli boyutu ise devlet, sivil toplum kuruluşları ve kâr amacı güden işletmeler arasındaki geleneksel ayrımları aşan yeni ağların ortaya çıkmasıdır. Buna özellikle uluslararası çevre örgütlerinin ve finansal sermaye örgütlerinin bu alandaki etkinliği de eklendiğinde

küreselden yerele uzanan bir etkileşim ağının gelişmekte olduğundan bahsedilebilir. Öte yandan gelişmekte olan neoliberal korumacılık rejiminin savunucuları açısından bu uygulamalar yerel topluluklarda yeni iktisadi girişim motivasyonlarını üretecek ve ekolojik rasyonaliteye sahip öznelliklerin gelişmesini beraberinde getirecektir.

2. Küreselleşme, Yeni-Bölgeselcilik ve Eko-Bölgeselleşme

Küreselleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı çok boyutlu değişimlerle birlikte farklı coğrafyaların bu sürece adaptasyonu ve dünya-ekonomik sistemi ile ilişki kurma problemi uzun bir zamandır liberal-ilerlemeci perspektifin tartışma konusu olmuştur. Kapitalizmin genişlemesini destekleyen bu perspektif doğrultusunda yeni bölgesel entegrasyon birimlerinin oluşumu küresel ekonomik sistem ile tamamlayıcı bir ilişki içinde tahayyül edilmiştir. Yeni-bölgeselleşme nosyonu üzerine yürütülen tartışmalar bu açıdan önemli bir yer teşkil etmektedir.

Bölge/bölgeselleşme kavramının uzun tarihinin şekillenmesinde bir yanda epistemik düzeyde coğrafya ve iktisat gibi disiplinlerin diğer yanda politik düzeyde uluslararası ilişkiler alanındaki tartışmaların katkılarına işaret edilebilir (Church, 2020: 40-42). Yirminci yüzyılın önemli bir kısmında sınırları belirginleştirilmiş mekânsal bir birimin tanımlanması coğrafya disiplini içinde doğal ve toplumsal olanın belirleyiciliğine dair ayrışan ekollerin tartışma konusu olmuştur. Bu eksenlerde konumlanan farklı coğrafya yaklaşımları arasında gelişen tartışmalar yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgesel coğrafya disiplini içinde hibrit yaklaşımların gelişmesine ön ayak olmuştur. Fakat bu yaklaşımların sınırlılıklarına işaret ederek toplumsal grupların temsil ve pratiklerinin bölge inşasındaki rollerini ileri süren radikal toplumsal inşacı bakış açıları da aynı on yıllar içinde belirlemeye başlamıştır. Politik düzeyde, yeni-bölgeselciliğin dolaşıma sokulduğu 1980 sonrası tartışma bağlamlarında “ulusal bölgeler” ve “uluslararası bölgeler” şeklinde yapılan kategori ayrımlarının oluşturulması dikkat çekmektedir. “Uluslararası bölgeler” tartışması yerel düzey ile ulusal düzey arasında oluşan idari ve otonom birimlere göndermede bulunmaktadır.³ “Uluslararası bölgeler” ise devletlerin ulusal düzey ile küresel düzey arasında beliren gruplaşmalarına işaret etmektedir. “Uluslararası bölgeler” uluslararası ilişkiler alanında ana-akım yaklaşımların farklı gerekçelendirmelerine konu olmuştur.⁴ Özellikle Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte 1990’lı yıllarda yeni bir dalga olarak gelişen “uluslararası bölgecilik” (yeni-bölgecilik) anlayışı yeni bölgesel anlaşmalar eşliğinde yeni entegrasyon projelerinin oluşturulmasını veya mevcut olan entegrasyon projelerinin derinleştirilmesini hedeflemektedir.

Bu bölge tartışmaları bağlamında eko-bölge anlayışı bölgesel dinamikleri ekolojik özellikler etrafında tasarlayan bir anlayışa işaret etmektedir. 1975 yılında Udvardy’nin ekolojik bölge anlayışına dayalı sınıflandırma önerisi o yıllarda UNESCO’nun biyosfer ve insan programının omurgasını oluşturmuş ve eko-bölge kavramının doğuşunu da ilan etmiştir. Bu

³ Yeni-bölgeselcilik bakış açısı, ulus-devletlerin hem yerel özerklik talebiyle yükselen hareketlerin yarattığı tazyik karşısında hem de merkezden nüfusun idaresinin gittikçe daha az fonksiyonel hale gelmesi karşısında yeniden yapılanması gereğine işaret etmektedir.

⁴ Uluslararası ilişkilerin anarşik bir doğası olduğunu varsayan neo-realist akıma göre uluslararası bölgelerin oluşumuna temel oluşturan bölgesel anlaşmalar coğrafi yakınlık ve güç dengeleri gibi diğer olumsal faktörlere dayalı stratejik ittifaklar olarak şekillenmektedir. Neo-fonksiyonalist bakış açısı ise uluslararası bölge oluşumlarının yayılan etkilerine odaklanarak, derinleşen entegrasyon biçimlerini tetikleyişinin altını çizmektedir. Öte yandan, neo-kurumsalcı akım ise küresel ekonomideki büyüyen karşılıklı bağımlılıkları varsayarak uluslararası bölge oluşumlarının işlem maliyetlerini nasıl düşürdüğüne odaklanmaktadır (Church, 2020: 45-47).

bağlamda o dönem eko-bölge için uzlaşımsal bir tanımlama şu şekilde yapılmıştır: “*Karakteristik bir dizi tür ve ekolojik topluluk barındıran nispeten tek tip iklime sahip geniş alanlar*” (Udvardy, 1975: 6). Ekolojistler eko-bölgeleri saptamada değişik teknikler kullanmaktadır. Udvardy 1970’li yıllarda kendi sınıflandırmasına göre 193 eko-bölge birimi saptamıştır. İki binlerin ilk yıllarında ise Olson ve çalışma arkadaşları küresel ölçekte 867’ye kadar varan eko-bölge birimleri saptamıştır. Daha sonrasında bu kadar fazla birimde operasyon yürütmenin zorluklarına dayanarak World Wide Fund for Nature (WWF) ile birlikte çalışarak biyoçeşitlilik koruma alanında öncelikli kılınması gereken küresel ölçekte 200 eko-bölge saptamışlardır (Olson & Dinerstein, 2002: 199). Ekolojistlerin yanısıra, eko-bölge kavramı hakkındaki tartışmalar yukarıda bahsi geçen disiplinler tanımlamaları birleştirme çabasını içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda eko-bölgelerin tanımı bir yanıyla nehir, göl, kıyı deniz, okyanus, çöl, yayla, dağ sıraları, orman vb. coğrafi bir varlığa tekabül eden geniş ekosistemleri ihtiva ederken diğer yanıyla toplum ve çevresel birim arasında sıkı bağların olduğu bir teritoryal birim veya sosyo-ekolojik sistem özelliklerini ihtiva etmektedir (Church, 2020: 48). Eko-Bölgeler açısından en önemli konulardan bir tanesi ekolojik sürekliliğin sağlanmasıdır. Bu sebeple eko-bölgelerdeki teritoryal parçalanma dinamikleri önemli zorluklardan bir tanesi olagelmıştır.

3. Kafkasya’da Bölgesel Entegrasyon, Biyoçeşitlilik Koruma Planı ve Toplumsal Çelişkiler

Önceki başlıklarda yürütülen teorik tartışma ışığında izleyen bölümlerde Kafkasya coğrafyasındaki Eko-Bölge tasarısı bu coğrafyanın küresel kapitalizme entegrasyonu kapsamında yeni-bölgeleşme tasarısı örneği olarak tartışılacak. Daha sonrasında bu yeni-bölgecilik kapsamında hazırlanan “*Kafkasya Eko-Bölge Biyoçeşitlilik Koruma Planı*” neoliberal doğa korumacılığın bahsi geçen boyutları etrafında tartışılacaktır. Bu bağlamda, planın kurumsal ayakları, stratejik bakış açısı ve mekânsal tasarıları teşhis edilecektir. Son olarak belirli vaka çalışmalarından hareketle bu plan tasarısının Kafkasya yerel-kırsal toplulukları üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır.

3.1. Kafkasya’da Bölgesel Entegrasyon Tasarıları

Kafkasya bölgesi imparatorluklar öncesi dönemde uzun yıllar boyu süren âdem-i merkezi bir yapıyı sürdürmüştür. İmparatorluk rejimlerinin geliştiği tarihsel evrede ise bölge Safevi, Osmanlı ve Rus Çarlık rejimleri tarafından yönetilmiştir. Fakat bu rejimlerin sınırlarında konumlanan bir coğrafya olarak Kafkasya bölgesi kolayca kontrol altına alınmayan ve sıklıkla imparatorluklar arası çeşitli hâkimiyet mücadelelerinin konusu olmuş topraklardır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren bu coğrafyada Rus Çarlık rejiminin hâkimiyet alanı genişlemeye başlamıştır. İmparatorluk rejimlerinin yapısal krizleri yirminci yüzyılın başlarında siyasal bir çözülme sürecini beraberinde getirmiştir. Rus Çarlığı’nın yıkılmasına müteakip Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Rusya Brest-Litovsk anlaşması ile bölgedeki savaş durumunu sonlandırmaya karar verir. 1918-1920 arasını kapsayan kısa bir dönemde Kafkasya coğrafyasında Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ulusal bağımsızlıklarını ilan ederler. Üç yıl süren bu bağımsızlık evresinin sonrasında bu devletler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin parçası olurlar. Fakat bu kısa bağımsızlık evresinde ortaya çıkan etno-politik gerilimler bugünkü milliyetçilik ve sınır ihtilaflarını besleyen canlı bir tarihsel katman

olarak varlığını sürdürmektedir (Shouha, 2020: 182).

Kafkasya bölgesi Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girdikten sonra, cumhuriyetler ve özerk bölgeler entegre bir ekonomik ilişkiler ağına dâhil edilmiştir. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, üç güney Kafkas Sovyet Cumhuriyeti olarak "*Transkafkas Geniş Ekonomik Bölge*" olarak tasarlanmıştır. Bu dönemde kalkınma esas olarak kaynakların eşit dağılımına dayandırılmış ve bu sistem içinde irredentist⁵ toprak talepleri milliyetçilik ve hâkim Sovyet ideolojisine karşıtlık olarak kınanmıştır. Öte yandan, bu dönemde cumhuriyetlerin ekonomik yapıları ağırlıklı olarak Sovyetler Birliği'nin piyasa merkezleri ile bağlarını geliştirdiği için bölgesel ekonomik entegrasyon dinamikleri bütün çabalara rağmen zayıf kalmıştır (Rondeli, 2004: 45). 1980'li yılların ortalarında itibaren Sovyetler Birliği'nin Kafkasya ülkeleri üzerindeki kontrolünün gevşemesi ile birlikte bu ülkelerde yoğun bir kurumsal ve iktisadi kriz baş göstermiştir. Aynı zamanda bastırılan milliyetçiliklerin yeniden canlandığı yeni bir evreye girilmiştir. Sovyet rejiminin 1989'da çökmesiyle birlikte post-Sovyet neoliberalizasyon dönemi başlamıştır.

Post-Sovyet neoliberalizasyon evresinde Kafkasya coğrafyası için serbest piyasa-temelli olmak üzere iyimser-idealist ve kötümser-eleştirel eksenlerde gelişen iki tip bölgesel entegrasyon değerlendirmesi dikkat çekmektedir. Bu tartışmayı küresel kapitalizm koşullarında yeni-bölgeselleşme kavramı etrafında geliştiren Elder İsmailov ve Vladimer Papava'nın önerilerine dikkat çekilebilir. Yazarlar, politik-ideolojik veya kültürel prensiplerden ziyade özellikle sosyo-ekonomik kriterlerin öncelikli olduğu bölgesel entegrasyon birimlerinin oluşumunun önemine değinmektedir. Yazarlar tarafından, bölgenin tarihsel evriminin zorunlu bir sonucuymuş gibi algılanan bölgesel entegrasyon problemi ağırlıklı olarak jeo-ekonomik temelde kurgulanmaktadır.

Kafkas entegrasyonu en yüksek önceliğe sahiptir, hayati derecede önemlidir ve bölge devletlerinin ulusal çıkarlarının en üst düzeyde gerçekleşmesine olanak tanır; bunun doğallığı ve kaçınılmazlığı geçmiş tarihsel evrim tarafından önceden belirlenmiştir. Kafkaslar arası bölgesel entegrasyon süreçleriyle sadece Kafkas devletlerinin kendileri değil, aynı zamanda bir bütün olarak dünya toplumu da ilgilenmektedir, çünkü sadece iç çatışmalardan arınmış entegre bir Kafkasya, Batı ile Doğu'yu ve Kuzey ile Güney'i birbirine bağlayan bir köprü olarak gezegensel işlevini etkin bir şekilde yerine getirebilir ve böylece küreselleşmeyi teşvik edebilir (İsmailov & Papava, 2006: 43).

Yazarlara göre "*ulaşım ve iletişim, petrol üretimi ve petrol rafinasyonu, enerji mühendisliği, tarım ve tarımsal ürünlerin işlenmesi, ticaret, çevre koruma, halk sağlığı ve eczacılık, turizm gibi ekonomi dalları*" Kafkasya entegrasyonunun öncelikli alanları arasında yer almalıdır (İsmailov&Papava, 2006: 50). Bahsi geçen, idealist, ereksel ve iyimser bölgesel entegrasyon fikrinin tersine yeni-bölgeselleşme bağlamında Kafkasya özelinde bölgesel entegrasyon problemine realist ve eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur. Bu eğilimdeki araştırmacılar Kafkasya bölgesini oluşturan devletlerin tarihsel sınır ihtilafları sebebiyle farklı küresel güç odaklarına yakınlaşmaları ve benimsedikleri piyasa-yönelimli iktisat politikalarının doğurduğu eşitsiz mekânsal gelişim dinamikleri sebebiyle bölgesel entegrasyon imkanlarını yeterince değerlendiremediklerine işaret etmektedirler (Shouha, 2020: 200). Bu bağlamda Güney Osetya, Abhazya ve Dağlık Karabağ bölgeleri bağlamındaki etno-politik çelişki ve çatışma dinamiklerinin bölgesel entegrasyon sürecini zora sokan etkenler olduğunu ifade etmektedirler (Rondeli, 2004: 48; Jhonson, 2004: 74). Bu sorun alanlarının yarattığı mekânsal parçalanma ve

⁵ Irredentist siyaset, yabancı ülke topraklarındaki soydaşları gerekçe ederek yayılma siyaseti anlamına gelmektedir.

süregiden militarizasyon Ermenistan devletini Rusya ve İran, Azerbaycan devletini sahip olduğu gaz ve petrol kaynaklarını satma ayrıcalığına dayanarak Türkiye üzerinden Avrupa ülkeleri, Gürcistan devletini ise Avrupa Birliği, NATO ve ABD ile yakın iş birliğine yönlendirmiştir (Shouha, 2020: 199). Öte yandan, Kafkasya ülkelerinin jeo-ekonomik önemi küresel sermaye gruplarının çıkarları açısından bu ülkelerde piyasa-odaklı istikrar programlarının hayata geçirilmesinde etkili olmuştur⁶. Bu bağlamda Kafkasya ülkeleri doksanlı ve iki binli yıllar boyunca sık sık IMF kaynaklı yapısal uyum programlarını hayata geçirmişlerdir. Bu programların ortak çerçevesi özelleştirme, devletin yeniden-bölüşümcü kurumlarının tırpanlanması ve özel girişimciliği destekleyen prensipler ve uygulamalardır. Ülkeler bu programları benimsedikçe belirli dönemlerde tatmin edici iktisadi büyüme rakamları elde etmiş olsalar bile, bu büyüme rejimi kalıcı olamamış, daha da önemlisi toplumsal adaleti zayıflatan sonuçlar doğurmuştur. Toplumsal eşitsizliklerin, işsizliğin ve yoksulluğun bu politikalar sebebiyle arttığı çeşitli araştırmacılar tarafından teyit edilmektedir (Gugushvili, 2017: 11). Benimsenen neoliberal politikalar sebebiyle büyüyen eşitsizliklerin, tarihsel sınır ihtilaflarının ve küresel sermaye odaklarının Kafkasya coğrafyası için uygun gördükleri baskın jeo-ekonomik çerçevenin etkisi altında bölgesel entegrasyon imkanlarının zayıf kaldığına işaret eden eleştirel ve realist araştırmacılar bütünüyle piyasacı olmayan ulusal kalkınmaya dönük politikaların tercih edildiği koşullarda Kafkasya coğrafyasının bölgesel entegrasyon birimi olarak gelişme potansiyellerinin olduğuna işaret etmişlerdir.

Post-Sovyet neoliberalizasyon evresinde doksanların ortasından itibaren Kafkasya coğrafyasında yeni sermaye birikim alanları oluşturma stratejisiyle birlikte yürütülmesi arzulan farklı bir bölgesel entegrasyon tahayyülü de gelişmektedir. Bu yeni bölgesel entegrasyon tahayyülü doğanın neoliberalleştirilmesinin ve mekânsallaştırılmasının farklı bir biçimine denk düşmektedir. Sürdürülebilir kalkınma söylemi etrafında geniş uzman gruplarını, çeşitli hükümet birimlerini, hükümet dışı organizasyonları ve küresel fon mekanizmalarını bir araya getiren bu süreç Kafkasya coğrafyasını ekolojik kavramsal-temsilleri önceleyen bir bölgesel birim olarak tasarlanmaktadır. Kafkasya coğrafyası biyoçeşitliliğin korunması ve bu alanda yeni yatırımlar çekmesi tasarlanan Eko-Bölgesel bir birim olarak temsil edilmektedir. Bu yeni tahayyül kapsamında tematik çevresel problemler, doğa korumacılığı ve doğal kaynakların yönetimi alanlarında hem ulusal hem de bölgesel düzeyde mekânsal tasarımlar ve kurumsal projeler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu tartışmalarda Kafkasya bölgesinin jeo-ekonomik önemi sebebiyle özellikle enerji, ulaşım, madencilik, orman ve su ürünleri alanlarında aşırı doğal kaynak kullanımına ve tahribata sebep olan endüstrileşme tarzı önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır⁷. Öte yandan Kafkas Eko-Bölge tahayyülü kapsamında doğa korumacılığın endüstriyi sınırlaması yaklaşımına karşı, yukarıda bahsedilen serbest-piyasa çevreciliği kapsamında “*doğa korumacılığını*” yeni sermaye birikim stratejileri ile uzlaştırmayı tasarlayan yeni yaklaşımlar geliştirilmektedir. Nitekim bu paradigmatik yaklaşım Kafkasya’da tekil devletlerin kalkınma stratejilerine de yansımaktadır. Kafkasya ülkelerinden bir tanesi olan

⁶ Avrupa devletleri ve sermayedarlarının Kafkasya ülkelerini çoğunlukla Asya ve Avrupa arasında enerji ve ticaret akışlarını sağlayan transit bir koridor olarak önemseyişinin altı çizilmelidir. TRACECA (Transport Corridor European Caucasus Asia) ve INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) gibi projeler bu vizyonun somutlaştığı örnekler olarak görülebilir (Rondeli, 2004: 52).

⁷ Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının güzergâhı boyunca çevre koruma önlemlerinin alınması, Hazar ve Karadeniz kıyıları ile Kura ve Araks nehirleri boyunca kirlilik kaynaklarını etkisiz hale getirmenin önemi üzerinde durulmaktadır (İsmailova&Papava, 2004: 54).

Gürcistan'ın 2020 yılındaki sosyo-ekonomik kalkınma stratejisinin üçüncü prensibi “*ekonomik kalkınma sürecinde doğal kaynakların akılcı kullanımı, çevresel güvenliğin ve sürdürülebilirliğin sağlanması ve doğal afetlerin önlenmesi*” şeklinde formüle edilmiştir. Doğanın neoliberalleştirilmesi kapsamında serbest-piyasa çevreciliği yaklaşımıyla uyumlu bir şekilde formüle edilen bu prensip örneğin orman varlıklarının yönetimi ve korunması açısından şöyle ifade edilmektedir.

... özellikle tarım, hidroelektrik enerji üretimi, turizm ve ekonominin diğer sektörlerinin gelişimi ülkenin orman ekosistemlerinin sağlığı ile doğrudan bağlantılı olduğundan, ormanların korunması ve işletilmesinde akılcı uygulamaların getirilmesi nüfusun sosyo-ekonomik durumunu önemli ölçüde iyileştirecektir. Modern orman yönetimi modellerinin ve yenilikçi teknolojilerin (orman biyoçeşitliliğinin, rekreasyonel, su düzenleyici ve toprak koruma işlevlerinin korunması ihtiyacı göz önünde bulundurularak) uygulamaya konulması, orman bozulmasının olumsuz sonuçlarını azaltacak ve orman ekosistem hizmetlerinin iyileştirilmesi yoluyla *ekonomik faydaları* artıracaktır (Government of Georgia, 2020: 38).

Gürcistan'ın Ulusal Biyoçeşitlilik Stratejisi ve Eylem Plan'ındaki (2014-2020) şu ifadeler de aynı mantık çerçevesinde değerlendirilebilir:

UBSEP'in sadece harcamalara değil, aynı zamanda potansiyel tasarruf ve gelirlere de yol açacağı ve kısa vadede maliyet gibi görünen şeylerin ekosistem hizmetlerinin korunması yoluyla uzun vadede yatırım olabileceği unutulmamalıdır. Tasarruf ve gelirler, milli parklara ziyaretçi girişi ücretleri, doğal kaynakların kullanımı için lisans ücretleri ve sürdürülemez uygulamalardan sürdürülebilir uygulamalara geçiş (örneğin ormancılık ve balıkçılıkta) gibi çeşitli kaynaklardan gelebilir. Bu tasarruflar ve gelirler sayesinde, uzun vadeli uygulanabilir işletmeler zayıflatılmayacak, aksine güvence altına alınacaktır (Biodiversity Protection Service of the Ministry of Environment and Natural Resources Protection, 2014: 100).

Bir diğer Kafkasya ülkesi Ermenistan'ın kalkınma stratejisinde de benzer bir yaklaşım görülmektedir. Doğa korumacılığı bölümünde revize edilecek alanlar tespit edilirken şu ifadelere yer verilmektedir. “*Kaynakların döngüsel kullanımını ekonomik olarak faydalı hale getirmek amacıyla 'yeşil ekonomiye' geçiş için (özellikle doğa kullanım organizasyonlarında) teşvikler yaratmak üzere mevcut vergi ve izin sistemi (sınırlamalar) dâhilinde yürürlüğe konan doğa kullanım ücretleri oranlarının revize edilmesi*” hedeflenmektedir (The Republic of Armenia Government, 2014: 132). Bu gibi ifadeler merkezi Kafkasya ülkelerinde doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı anlayışının en azından plan metinleri düzeyinde gittikçe daha geniş bir yer kaplamaya başladığını göstermektedir. Öte yandan, izleyen bölümde gösterileceği üzere bu söylemleri destekleyen ulus-üstü kurumsal mimarinin de önemi göz ardı edilemez

3.2. Kafkasya'da Serbest-Piyasa Çevreciliği ve Doğa Korumacılığın Kurumsal mimarisi

Kafkasya'da neoliberal doğa korumacılığın küreselden yerel uzanan kurumsal mimarisi Kafkasya Eko-Bölgeselleşme çalışmaları etrafında gelişen kurumsal ağ odağa alınarak betimlenmeye çalışılacaktır. Bu kurumsal mimari sürdürülebilir kalkınma söylemi etrafında bir araya gelen uluslararası örgütleri, ulusal hükümet birimlerinden yetkilileri ve uzmanları içerdiği kadar küresel fon kuruluşlarını, uluslararası ve yerel çevre koruma örgütlerini de içeren çok-aktörlü bir etkileşim ağıdır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler'in çeşitli kolları önemli bir çerçeve ve finansman rolü üstlenmektedir. Bunlar arasında BM Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Sağlık Örgütü Kafkasya coğrafyasında etkin varlığını sürdürmektedir.

Hükümetler arası kurumlar arasında özellikle Avrupa Konseyi (EC) ve Avrupa Birliğinin (EU) varlığı dikkat çekmektedir. Devlet kurumları arasında Almanya Federal Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Bakanlığı (BMZ), İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı (SDC) ve Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) kurumsal kapasite geliştirme yönünde sundukları finansal tasarım mekanizmaları açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu devlet bakanlıkları ve ajanslarla yakın ilişki içinde Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Küresel Çevre Fonu (GEF), Kreditanstalt fuer Wiederaufbau⁸ (Kwf) ve Dünya Bankası (WB) gibi finansal kurumlar da kurumsal mimarinin önemli ayaklarını oluşturmaktalar. Uzman görüşlerini bir araya getirerek doğa korumacılığın söylemsel malzemesini oluşturan uluslararası sivil toplum örgütleri ve özel kuruluşlar da bu kurumsal mimarinin ana unsurunu oluşturmaktadır. Bunlar arasında Birdlife International, Union for Conservation of Nature (IUCN), MacArthur Foundation, World Wide Fund for Nature (WWF) Kafkasya coğrafyasında etkin varlık göstermektedir.

Kafkasya'daki doğa korumacılık ve doğal kaynakların yönetimi konusunda doksanlı yılların ortasından itibaren önemli bir varlık gösteren WWF bu coğrafyadaki faaliyetlerini Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te açtığı ve daha sonra WWF Kafkasya Program Ofisi'ne dönüştürdüğü Proje Ofisi aracılığıyla yürütmeye başlamıştır. WWF Kafkasya Program Ofisi, 2002 yılından bu yana Erivan ve Bakü'de ofisler kurarak Ermenistan ve Azerbaycan'da faaliyet göstermektedir. WWF'nin en önemli çabalarından bir tanesi Güney Kafkasya ülkelerinin (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) Çevre Bakanları tarafından 2006 yılında Berlin'de yapılan Bakanlar Konferansı sırasında onaylanan Kafkasya Eko-Bölge Koruma Plan'ının (ECP) geliştirilmesini başlatmış ve koordine etmiş olmasıdır. WWF'nin Kafkasya'daki çalışmaları, hem politika hem de saha düzeyinde korunan alan sistemlerinin geliştirilmesine destek, öncelikli türlerin korunması (leopar ve mersin balığı grubu), ilgili ağaçlandırma faaliyetleri de dâhil olmak üzere küresel iklim değişikliği sorunları ve diğer bazı alanlarda yoğunlaşmıştır (Caucasus Biodiversity Council Annual Report, 2006: 1).

WWF ile yakın destek ilişkisi içinde olan Mac Arthur Foundation 2001 yılında bağımsız bir bölgesel yönetim organı oluşturulması için finansal kaynak temin ederek Kafkasya'da Biyoçeşitlilik Koruması ve Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı için Bölgesel Konsey mekanizmasının oluşturulmasına aracılık etmiştir. Bu konseyin ismi 2006 yılında değiştirilerek Kafkasya Biyoçeşitlilik Konseyi (CBC) ismini almıştır. Bu üst düzey stratejik politika grubu ECP'nin uygulanmasını izlemektedir. Kafkasya coğrafyasının menziline giren altı ülkenin (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Rusya, Türkiye, İran) her birini temsilen bir hükümet ve bir sivil toplum temsilcisi olmak üzere iki temsilciden oluşan Konsey her yıl en az iki toplantıya ev sahipliği yapmaktadır.

Kafkasya Biyoçeşitlilik Konseyi için biyoçeşitliliğin korunmasında sınır-ötesi işbirliği imkânları geliştirmek önem verilen merkezi konulardan bir tanesi olmuştur. Konsey iki binli yılların başındaki buluşmalarda koruma alanında sınır-ötesi işbirlikleri geliştirmenin ana

⁸ KfW Kalkınma Bankası, 60 yılı aşkın bir süredir Alman Federal Hükümeti'nin kalkınma politikası ve uluslararası kalkınma işbirliği alanındaki hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Başta Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (BMZ) olmak üzere Alman Federal Hükümeti adına, gelişmekte olan ülkelerde ve yükselen ekonomilerde ağırlıklı olarak kamu sektörü oyuncularını içeren program ve projeleri finanse etmektedir. Finanse ettiği alanlardan bir tanesi de "doğa koruma ve biyoçeşitlilik kaybını önleme" projeleridir.

önceliği olduğunu onaylamıştır. Bu bağlamda Ermenistan ile Gürcistan ve Türkiye ile Gürcistan arasında geliştirilen sınır-ötesi işbirliği projelerinin ilerleme düzeyleri Konseyin özel ilgi konularını oluşturmuştur⁹. Bunların yanı sıra Konsey, BM bünyesinde oluşturulmuş olan Biyoçeşitlilik Koruma Konvansiyonu kapsamındaki Korunan Alanlar Üzerine Çalışma Programının (PoWPA) bölgesel düzeydeki koordinasyon sorumluluğunu üstlenmiştir. Bölgesel düzeyin yanı sıra Ulusal Koordinasyon Komiteleri kurularak tekil ülkelere özgü problemlerin de açığa çıkarılması tasarlanmıştır. Bu komitelere yerel STK ve yöneticilerin, fon kuruluşlarının katılımı da teşvik edilmiştir¹⁰ (Caucasus Biodiversity Council Report, 2009: 5).

Kafkasya'daki biyoçeşitliliğin korunması için atılan önemli kurumsal adımlardan bir tanesi de 2007 yılında kurulan Kafkasya Korunan Alanlar Fonu¹¹ (CPAF) girişimidir. Bu fon, KfW, Conservation International ve WWF'nin ortak bir girişimi olarak hayata geçirilmiştir ve ECP'nin hedeflerini hayata geçirmek için gerekli olan finansman sorunlarının uzun vadeli bir çözümü için tasarlanmıştır. Finansman alanları, korunan alanların operasyonel giderlerini, biyoçeşitlilik gözlemlene faaliyetlerini, uzun vadeli gelişme planlarını ve sürdürülebilir turizm girişimlerini kapsamaktadır. Kuruluşun fon temininde benimsediği usul bölgedeki üç hükümetle kamu-özel sektör ortaklıkları yoluyla çalışmak ve “yüzde 50 ilkesi” uyarınca devlet bütçelerini aşmamak kaydıyla destekte bulunmaktır¹². Kafkasya Eko-Bölgesinde etkin olan bir diğer fon mekanizması Kritik Ekosistem Ortaklık Fonudur (CEPF). Bu fon Fransa Kalkınma Ajansı, Conservation International, Küresel Çevre Fonu, Japonya Hükümeti ve Mac Arthur Foundation'ın ortak girişimiyle oluşturulmuştur. Kafkasya'daki çalışmalarına 2003 yılında başlamış ve kısa bir süre içinde Kafkasya Ekosistem Profili (2003) çalışmasını tamamlamıştır. Bu çalışma ışığında yatırım portföy önerisi oluşturmuştur. Belirlediği altı özel ekolojik koridoru ve sınır-ötesi işbirlikleri geliştirmeyi odağına alarak korunan alan kurumsallıklarını güçlendirmeyi ve bölgeyi sürdürülebilir kaynak kullanımı temelinde yatırımlara cazip hale getirmeyi hedeflemektedir.

Son olarak Kafkasya Eko-Bölgesinde biyoçeşitliliğin korunmasını destekleyen bir diğer mekanizma da WWF Kafkasya Program Ofisi tarafından geliştirilen Eko-Koridor Fonudur¹³ (ECF). Kafkasya Eko-Bölge Koruma Planı'nın ekolojik nitelikli mekânsal temsiliyeti geliştirme çabalarıyla uyumlu olarak 2015 yılında faaliyete geçen bu fon uzun-vadeli bir finansal enstrümandır. Fon, KfW Kalkınma Bankası ve WWF Almanya aracılığıyla Alman

⁹ Bahsi geçen projeler Ermenistan ile Gürcistan arasında Javakheti ve Arpi Gölü koruma alanları arasındaki sınır-ötesi işbirliği projesi ve Gürcistan ve Türkiye'nin Güney Kolhis bölgesindeki sınır-ötesi işbirliği projeleridir.

¹⁰ Bahsi geçen bu programın temel amacı karasal alanlar için ise 2010 yılına kadar, denizel alanlar için ise 2012 yılına kadar kapsamlı, etkin yönetilen ve ekolojik olarak temsili bir korunan alan sistemlerinin kurulmasını ve sürdürülmesini desteklemektir. WWF bu amaç doğrultusunda altı Eko-Bölge için Korunan Alanlar Programını oluşturmuş ve Kafkasya Eko-Bölgesi için bu programın Kafkasya Eko-Bölge Koruma Planı (ECP) ile uyumlanmasını sağlamıştır. Bu amaç doğrultusunda bir uygulama mekanizmasının oluşturulması, kapasite geliştirme, yeterli Korunan Alan finansman seviyelerinin sağlanmasında kaynak yaratma gibi hedefler belirlenmiştir. Ayrıca bu program kapsamında, yetersiz Korunan Alan yönetimi, yasal ve kurumsal boşluklar, hem devletler içinde hem de devletler arasında işbirliği eksikliği, deneyim eksikliği olan personel ve genel olarak düşük kamu bilinci seviyesi gibi sorunlar ele alınmıştır.

¹¹ Bu fonun faaliyetlerini (www.caucasus-naturefund.org) web sitesinden takip etmek mümkündür.

¹² Bu fon ilk faaliyetlerine 7,5 milyon euroluk sınırlı bir başlangıç sermayesiyle 2008 yılında başlamıştır. Hemen o yıl Rusya ve Gürcistan arasında çıkan savaşa rağmen kısa bir süre içinde Borjomi-Kharaguli Parkının ekipman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 60,000 euroluk acil nitelikli bir kaynak temin edebilmiştir. 2009 yılından itibaren ise bu parkın ve Ermenistan'daki Khosrov Orman Devlet Rezervinin temel operasyonel giderlerini karşılamak amacıyla düzenli bir kaynak temin etmeye başlamıştır. Fon yetkililerine göre 2024 yılına gelindiğinde bu fon artık BMZ gibi devlet finansal kurumlarından kolayca fon temin edebilecek güvenilirlik düzeyine erişebilmiştir. Şu an itibarıyla 680,000 hektarlık alanı kaplayan 16'sı Ermenistan 5'i Gürcistan'da olmak üzere 21 Korunan Alanı finanse etmektedir (Council Report, 2007-2008).

¹³ Fonun internet sitesi bulunmaktadır. Detaylı bilgi için (<https://www.ecfcaucasus.org/>)

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Bakanlığı'nın desteğiyle yapılandırılmıştır. Bu fonun ağırlık verdiği meselelerden biri yerel katılımı ve yerel ekonomik kalkınma problemini doğa korumacılığın gerekleriyle uyumlu kılabilme. Fonun yetkililerine göre fon Kafkasya'da seçilen eko-koridorlarda ekolojik olarak sürdürülebilir arazi kullanımını finanse ederek, korunan alanların birbirine bağlanmasına ve ekolojik sürdürülebilirliğin artırılmasına aktif olarak katkıda bulunurken toplulukların sosyo-ekonomik durumunun zarar görmemesini ve çoğu durumda iyileştirilmesini sağlamaktadır (Caucasus Biodiversity Annual Council Report, 2007-2008: 6).

Küreselden yerele uzanan bu kurumsal etkileşim ağı göstermektedir ki Kafkasya Eko-Bölgesinin doğa korumacılığı aracılığıyla yeni sermaye yatırımlarına uygun hale getirilmesinde Batıdaki ulusal hükümet kurumlarının, fon kuruluşlarının ve uluslararası çevre örgütlerinin gittikçe genişleyen bir rolü bulunmaktadır. Bu etkileşim ağına bahsi geçen uluslararası çevre örgütleri hem Kafkasya Bölgesindeki devletleri hem de fon kuruluşlarını yeni yatırım biçimlerine ikna edebilmede önemli bir aracılık rolü üstlenmektedirler. Bunun için ürettikleri söylemsel çerçevenin en iyi örneği izleyen bölümde takip edilebilecek Kafkasya Eko-Bölgesi için geliştirilen analiz ve plan raporlarında görülebilir.

3. 3. Kafkasya Eko-Bölgesi İnşasında Stratejik Hedef ve Tehdit Anlatıları

Kafkas Eko-Bölgesi tasarısının kamuya açık olarak paylaşıldığı ilk yazılı kaynak 2001 yılında yayımlanan bir analiz ve yatırım raporudur. Biodiversity of the Caucasus Ecoregion: An Analysis of Biodiversity and Current Threats and Initial Investment Portfolio (Kafkasya Ekolojik Bölgesinin Biyolojik Çeşitliliği: Biyoçeşitlilik ve Mevcut Tehditlerin Analizi ve İlk Yatırım Portföyü) (2001) başlığıyla yayımlanan bu raporda bölgenin biyoçeşitlilik analizi yapılmış, yakın ve uzak tarihe ilişkin bazı değerlendirmelerle birlikte kaynak olarak görülen doğal varlıklara yönelik güncel tehditler tespit edilmiş ve başlangıç aşamasındaki yatırım potansiyelleri belirlenmiştir. Bu analiz ve yatırım raporu daha sonraki yıllarda Kafkasya coğrafyası için geliştirilen Eko-Bölgesel Biyoçeşitlilik Koruma Planının söylemsel temelini teşkil etmiştir¹⁴. Bu geniş çerçevede rapor başış sağlayan şahısların, kurumların ve doğu korumacı örgütlerin Kafkasya Eko-Bölgesindeki biyoçeşitlilik koruma alanında yürütecekleri faaliyetlere bir destek temeli oluşturmayı hedeflemektedir (Krever vd., 2001: 7).

Raporda Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonrasında Kafkasya bölgesindeki ülkelerin girdikleri ekonomik krizlere değinilmektedir. Bu krizlerin "yasadıışı" tomrukçuluk, kereste ticareti ve avcılık faaliyetlerinin genişlemesi sonucunu doğurduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, yerel toplulukların yakacak odun temini için doğal kaynaklara artan bağımlılıklarına işaret edilmektedir. Ayrıca doğal gaz üretimi ile ilgili girişimlerin yarattığı baskı ile birlikte birleştiğinde bütün bu faaliyetlerin biyoçeşitlilik kaybına sebep olduğu iddia edilmektedir. Rapor, uluslararası organizasyonların biyoçeşitlilik ve korumacılıkla ilgili girişimlerinin bölge gündeminde gittikçe daha çok yer kaplamaya başladığını belirtmekle birlikte şu ana kadar ki hiçbir girişimin Eko-Bölge temelli bir perspektifi içermediğini ifade etmiştir. Öte yandan, Kafkasya coğrafyasını bir bütün olarak eko-bölge şeklinde tasarlamasına karşın raporun dile

¹⁴ Aynı şekilde WWF'nin koordinasyonunda yürütülen bu çalışma Kritik Ekosistemler Ortaklık Fonunun yatırım stratejileri için 2003 yılında hazırlıkları tamamlanan ve 2003 yılında yayımlanan Caucasus Biodiversity Hotspot Ecosystem Profile (Williams, 2004) çalışması için de büyük ölçüde temel oluşturmuştur.

getirdiği önemli bir husus tekil ulusal devletlerin önceliklerini de dikkate alan esnek bir yapı içerdiğini iddia etmesidir. Yine bu doğrultuda, yerel toplulukların ihtiyaçlarını da dikkate alarak ulus-ötesi, ulusal ve yerel ölçekte eşzamanlı müdahale stratejisi öngörmektedir.

Kafkasya'da biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik etkili bir yaklaşım iki farklı düzeyde gerçekleşmelidir - Ekolojik Bölge düzeyinde ve ulusal düzeyde. Ekolojik bölge stratejileri, biyolojik ve sosyoekonomik değerlendirmelere dayanarak ve yerel halkın ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, bölgenin tamamı için temsili biyolojik çeşitlilik alanlarını korumayı amaçlamaktadır (Krever vd., 2001: 6).

Raporun geliştirilmesinde WWF bir ön hazırlık çalışması yürütmüştür. MacArthur Vakfından aldığı bağışla 1999 ile 2000 arasında Kafkasya Eko-Bölgesinde korumacılıkla ilgili ihtiyaçları belirlemek ve koruma önceliklilerini karşılayacak bir öneri portfolyosu geliştirmek için kapsamlı bir anket uygulamıştır. Bu önerileri geliştirmek için Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Rusya'nın hükümet, akademik ve sivil toplum kurumlarından üç yüzden fazla uzmanın katıldığı çalışma grupları oluşturmuştur. Bu çalışmaların sonucunda korumacılık açısından altı odak alan belirlenmiştir.

Bu odak alanlardan ilki kurumsal gelişim ve kapasite geliştirme ile ilgilidir. Bu alandaki öncelikler arasında çevre mevzuatının değerlendirilmesi ve reformu, doğal kaynak yöneticilerinin eğitimi, nesli tükenmekte olan türlerin ve ekosistemlerin korunmasına yönelik mekanizmaların oluşturulması (TRAFFIC, CITES), temel sözleşmelerin yükümlülüklerinin uygulanması ve Ekolojik Bölge için bir çevresel bilgi ağının geliştirilmesi başlıklarına yer verilmiştir. Diğer bir odak alan türlerin korunmasına yönelik önlemlerle ilgilidir. Bu alanda özellikle “yasadışı kaçak” avcılık faaliyetlerinin durdurulması ve kilit habitatların ve göç koridorlarının korunması gibi konular önemli bir yer tutmuştur. Üçüncü odak alan Kafkasya Ekolojik Bölgesinde koruma için öncelikli olan biyomların belirlenmesidir. Bunlar orman, yüksek dağ ve sulak alan ekosistemleridir. Raporda özellikle ormanlar konusunda yerel topluluklar için önemli etkiler üretebilecek bir takım saptamalar yapılmaktadır. Örneğin, bölgedeki sosyo-ekonomik krizin, yakıt için ormanlara olan bağımlılığı arttırdığı iddia edilmektedir. Ayrıca değerli ağaç türlerinin yasadışı kesiminin ve ihracatının endemik meşe ve kestane ormanı ekosistemlerinin bütünlüğünü tehdit ettiği ileri sürülmektedir. Yüksek dağ ekosistemlerinin ise koyun ve sığırların yoğun otlatmasına maruz kaldığı, bunun da erozyona ve tür çeşitliliğinin azalmasına neden olduğu iddia edilmektedir. Raporun en ağırlık verdiği odak alanlardan dördüncüsü *Kafkasya Ekolojik Bölgesi için bir Korunan Alanlar Ağı (Eco-network)* oluşturma hedefidir¹⁵. Son olarak raporda insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması ile biyoçeşitlilik koruması arasında bir uyumun teşvik edilmesi gereğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kaynak kullanımı ve katılımcılık söylemine dayanan bir takım yeni yatırım alanlarına işaret edilmektedir. Bu bağlamda ekoturizm ve faydalı bitkilerin yetiştirilmesi veya kereste dışı orman ürünlerinin hasadı gibi sürdürülebilir kullanım uygulamaları yoluyla alternatif gelir kaynaklarının teşvik edilmesine işaret edilmektedir. Buna ilaveten toplum temelli kaynak yönetiminin ve halkın katılımının teşvik edilmesi gereğine de işaret edilmektedir (Krever vd., 2001: 35-68).

¹⁵ Bu konuda daha detaylı bilgi bir sonraki başlıkta aktarılacaktır.

Analiz raporunda stratejik hedefler ve tehdit alanlarının yanı sıra Kafkasya’da ekolojik temsili geliştirme yönünde çabalar da dikkat çekmektedir. Bu açıdan izleyen bölümde gösterilecek olan eko-bölge inşasında doğanın ne türden mekânsal temsillerle yeniden yapılandırılması gerektiği önemli bir başlık oluşturmaktadır.

3. 4. Kafkasya Eko-Bölge İnşasında Doğanın Mekânsal Temsilleri

Bir önceki bölümde ifade edilen analiz ve yatırım raporlarında Kafkasya Eko-Bölgesi için stratejik hedefler kapsamında ekolojik ağ vizyonu geliştirilmesinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda son revizyonu 2020 yılında yapılan Kafkasya Eko-Bölge Biyoçeşitlilik Koruma Planı bu vizyona ilişkin bazı açılımlar getirmektedir. Bu koruma planı ilk olarak 2006 yılında yayımlanmıştır.¹⁶ İlk baskıdan bu yana geçen yıllarda, biyolojik çeşitliliğin korunması ve bağlantılılık için ekosistem yaklaşımını vurgulayan peyzaj (landscape) ölçekli koruma yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, planın son halinde Kafkasya için ekolojik ağ vizyonuna *Koruma ve Köprüleme Peyzajları (Conservation and Bridging Landscapes)* kavramları dâhil edilmiştir. Ayrıca planın önceki versiyonlarındaki gibi küresel ve bölgesel açıdan kritik öneme sahip alanlara öncelik veren bir metodoloji uygulanarak ekolojik bölge veya sınır ötesi düzeyde koruma tedbirleri belirlenmiştir.

Kafkasya Eko-Bölge Biyoçeşitlilik Koruma Planı’nda eko-bölge sınırlarının belirlenmesi ulusal ve bölgesel düzeyde bir araya gelen STK ve ilgili hükümet birimlerinden uzmanların atölye çalışmaları kapsamında tarihsel, coğrafi ve biyo-coğrafi unsurların bir karışımı sonucunda mümkün olmuştur¹⁷. Tayin edilmiş mezkûr sınırlar çerçevesinde Kafkasya ona yakın karasal eko-bölgeyi kapsayan bir *bileşik eko-bölge (composite eco-region)* olarak temsil edilmiştir (Zazanashvili vd., 2020a: 9-10). Bu bileşik eko-bölge, belirli tipolojik ilkeler ve çoğunlukla ılıman geniş yapraklı ve iğne yapraklı orman türleri kullanılarak oluşturulmuştur. Kafkasya Eko-Bölgesi sınırları içinde korunan alan türleri bölgenin %10’unu kapsamaktadır. Bunların büyüklükleri birkaç hektarlık Doğal Anıtlardan, kimilerinin tarihi Sovyetler döneminin başlarına kadar uzanan yüzlerce kilometrekarelik Milli Parklara kadar değişmektedir. Bunların yanı sıra bölgede Doğa Rezervleri, Korunan Peyzajlar ve Çoklu-Kullanım alanları da diğer korunan alan türleri olarak sayılmaktadır.

¹⁶ Bu plan Mac Arthur Vakfı, Alman Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (BMZ) ve Kritik Ekosistem Ortaklık Fonu (CEPF) tarafından sağlanan fonlarla desteklenmiştir. Ekolojik Bölgenin altı ülkesinden 140’tan fazla uzman planın yazımında çalışmıştır. Planın güncellenmiş bir versiyonu 2012 yılında yayınlanmıştır. Planın son revizyonu ise 2020 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada 2020 yılında son hali kullanılmıştır.

¹⁷ Bu sınırlar Global 200 Eko-Bölge çalışması kapsamında Olson ve Dinerstein (2002) tarafından belirlenen ve daha sonra CI/CEPF’in Caucasus Biodiversity Hotspot (Williams, 2004) çalışmasında sunulan sınırlarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Eko-Bölgenin, kuzey sınırı, jeolojik geçmişte Hazar Denizi ve Karadeniz arasında doğal bir kanal görevi gören ve Pliyosen döneminde oluşan Kuma-Manch tektonik çöküntüsünü takip eder. Ekolojik bölgenin güney sınırı, Karadeniz ve Hazar Denizi’nin su toplama havzası ile Hint Okyanusu’nun su toplama havzaları ve Van ve Urmiye (İran) gibi yakınlardaki büyük acı su gölleri arasındaki sınırla çakışmaktadır. Güneybatı ve Güneydoğu sınırları Tersiyer florasının iki sığınağı ile bağlantılıdır: Yağmur ormanları olarak da sınıflandırılan Euxine-colchic yaprak döken orman ve Caspian hyrcanian karışık ormanları. Güney batı sınırı, coğrafyacılar tarafından Colchic ve Euxinien alt illeri arasındaki sınır olarak kabul edildiği için Ordu şehri yakınındaki Melet nehri üzerinde çizilmiştir. Euxin bölgesi, Euxine-Colchic kökenli türlerin daha yüksek yoğunluğuna sahip Doğu Karadeniz (Colchic) kısmının nispeten daha yüksek ve daha ıslak dağlık alanını nispeten daha kuru ve daha az dağlık batı kısmından ayırır. Tartışmalı olan Güney doğu sınırları Kafkas biyoçeşitlilik sıcak noktasına sadece Hazar-Hirkan karışık ormanlarının batı, en nemli ve en tipik kısmının dahil edilmesi ve ekolojik bölge sınırının İran’ın Gilan eyaletinin idari sınırında çizilmesiyle karara bağlanmıştır (Zazanashvili vd., 2020b: 9-10).

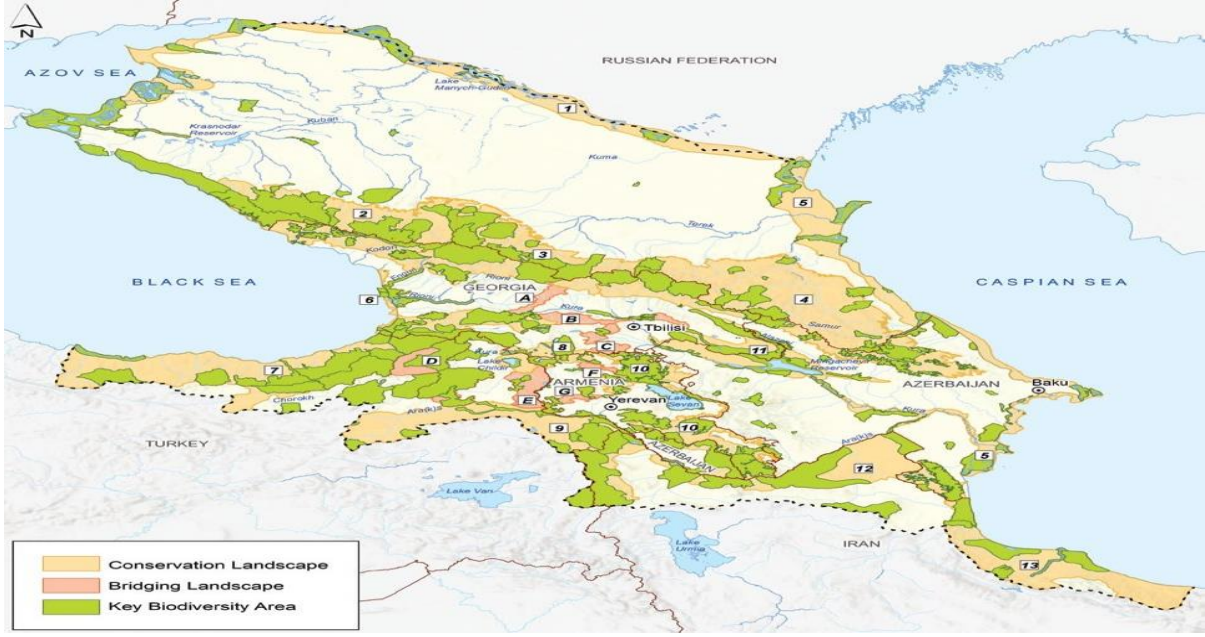
Kafkasya Eko-Bölgesi Biyoçeşitlilik Koruma Planı'nı hazırlayan uzmanlara göre mevcut korunan alanlar ağı bölgede biyolojik çeşitliliğin korunması için önemli bir temel oluşturmaktadır ancak hala yapılması gereken çok şey vardır. Korunan alanlar, kritik öneme sahip bazı bölgelerde tamamen yoktur ve mevcut ağ, Ekolojik Bölgedeki biyolojik çeşitliliğin tamamını temsil etmemektedir. Ekolojik Bölgedeki doğa rezervleri ve milli parkların çoğu, uzun vadeli biyolojik çeşitliliğin korunmasını garanti edemeyecek kadar küçüktür. Mevcut korunan alanlar birbirinden ayrıdır ve geniş kapsamlı türlerin göçüne izin verecek ve bitki ve hayvanların iklim değişikliği ve antropojenik gelişmeye karşı dayanıklılığını sağlayacak “bağlantı koridorları” yoktur. Bu yüzden planın uzmanlarına göre “Koridorlar ve Sıçrama taşlarının” bir eko-bölge için en büyük tehdit olan mevcut teritoryal fragmentasyona karşı büyük hayvanların göçünün ve yeniden kolonileşmesinin kolaylaşması için gerekli olduğu iddia edilmektedir. Bölgenin korumacılık pratiğinde mekanın bir an önce “landscape” yaklaşımlarından¹⁸ üretilen ekolojik temsillerle yapılandırılması gerekmektedir. Eş zamanlı olarak korunan alanların yönetim etkinliğinin artırılması ve sürekli finansman sağlanması gerekmektedir. Uzmanlara göre korunan alanların yönetiminde sınır-ötesi bir yaklaşım geliştirmek için Ekolojik Bölgenin bazı bölümlerinde ulusal hükümetler arasında işbirliğine ihtiyaç vardır (Zazanashvili vd., 2020a: 36).

Planda, önceki analiz raporlarındaki saha analizi ve tür çıktılarını karşılaştıran bir metodoloji ile 231 adet Anahtar Biyoçeşitlilik Koruma Alanı (Key Biodiversity Conservation Areas-KBA) belirlenmiştir. Bu alanların toplam alanı, Eko-Bölgenin tüm topraklarının yaklaşık %22,2'sini oluşturmaktadır. Bunun yanında plan 13 Koruma Peyzajı ve 7 Köprü Peyzajı belirlenmiştir. Uzmanlara göre Köprü Peyzajlar, Koruma Peyzajlarının tüm işlevlerini yerine getirecek kadar büyük değildir, ancak farklı Koruma Peyzajlarındaki popülasyonlar arasında genetik akışı destekleyen, geniş yayımlı türler için koridorlar olarak önemli bir bağlantı rolüne sahiptirler. Koruma Peyzajları, hem Anahtar Biyoçeşitlilik Koruma Alanları ile yüksek oranda örtüşme hem de habitat parçalanmasının olabildiğince önüne geçerek ekolojik bağlantıları geniş ölçeklerde temin etme işlevlerine göre belirlenmiştir (Zazanashvili vd., 2020a: 34).¹⁹

¹⁸ Koruma için peyzaj yaklaşımı, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sağlıklı ekolojik süreçlerin ve çevresel hizmetlerin sürdürülmesi için öncelikli olarak tanımlanan, tipik olarak 5000 km²'den büyük, coğrafi olarak tanımlanmış geniş bir alana işaret etmektedir. Uzmanlara göre, büyük peyzajların (landscape) korunması, yaban hayatının özgürce yaşadığı ve hareket ettiği, temiz su ve diğer ekolojik faydaların sağlandığı geniş alanları birbirine bağlamak ve sürdürmek için milli parkların ötesine bakan bir yaklaşım imkanı sunuyor. Dahası siyasi yetki alanlarını, kültürel ve sosyo-ekonomik engelleri ve bilgi disiplinlerini aşan bir perspektif sunuyor (Zazanashvili vd., 2020a: 34).

¹⁹ 13 Koruma Peyzajının alanı 251.408 km²'dir (karasal 243.492 ve denizel 7916) ve Kafkasya Ekolojik Bölgesinin yaklaşık %43'ünü oluşturmaktadır. Koruma Peyzajları, Ekolojik Bölgenin 231 KBA'sından 189'unu içermektedir. Köprü Peyzajlar 10 KBA daha içererek toplam KBA sayısını 199'a ya da yüzde 86'nın üzerine çıkarmaktadır. Geriye kalan 32 KBA (yüzde 14) Koruma ve Köprüleme Peyzajlarının dışında kalmaktadır (Zazanashvili vd., 2020a: 35-36).

Harita 1: Öncelikli Korunan Alanlar, Koruma ve Köprüleme Peyzajları

Kaynak: (Zazanashvili vd., 2020b: 177).

Kafkasya Eko-Bölgesi için geliştirilen mekânsal temsillerde coğrafyanın önemli bir kısmı korunan alanlar ve koridorlarla kaplanmaktadır. Harita üstündeki bu çizimlerin uzman tavsiyesi anlamında bir katkısı olmakla birlikte hukuki düzeyde uygulama safhasında birebir karşılığını bulması söz konusu değildir. Bununla birlikte bu mekânsal temsillerin yol verdiği bazı somut girişimler söz konusu olmuştur. Bu girişimlerin kırsal topluluklar üzerindeki etkileri izleyen son bölümde değerlendirilecektir.

3.5. Kafkasya Eko-Bölgesinde Korumacılığın Toplumsal Çelişkileri

Bu son bölümde Kafkas Eko-Bölge Koruma Planı kapsamında iki somut uygulama örneğinin yarattığı toplumsal çelişkilere değinilecektir. Bunun için bölgede yapılan iki saha çalışmasından faydalanılmıştır. Bunlardan biri Anders E. Sjöstrand'ın (2016) Borjomi-Kharagauli parkının bulunduğu bölge köylerinde yürüttüğü saha çalışmasıdır. Diğer çalışma ise Johanna Schott ve çalışma arkadaşlarının (2016) Gürcistan ile Ermenistan sınırındaki Arpi Gölü ve Javakheti bölgesi arasında sınır-ötesi işbirliği kapsamında birbirine ikiz olarak oluşturulmuş korunan alan bölgesinde yürüttüğü saha çalışmasıdır.

Bhorjomi-Kharagauli Koruma Alanı'nı (BKPA) kurma fikri WWF-Kafkasya Program Ofisinden çıkmıştır. Gürcistan hükümeti ile yürütülen müzakereler sonucunda 1995 yılında kurulması için ilk adımlar atılmıştır. BKPA'yı yönetecek altyapının geliştirilmesi, KfW'nin 'Borjomi Kharagauli Koruma Alanında Çevre ve Doğal Kaynakların Korunması' adlı bir anlaşma yoluyla kalkınmayı finanse etmesi sayesinde mümkün olabilmiştir. Bu kaynakların aktarılmasıyla birlikte BKPA'nın resmi açılışı da 2001 yılına kadar sarkmıştır²⁰. 2008 yılından

²⁰ 1999 ve 2003 yılları arasında KfW, BKPA'nın bölgelendirilmesi ve sınırlarının belirlenmesi, yönetim planının geliştirilmesi, turistik altyapının geliştirilmesi ve iletişim eğitimi için mali yardım sağlamak üzere 3,44 milyon Avro sağlamıştır. KfW, 2005 ve 2009 yılları arasında operasyonel giderleri karşılamak için yaklaşık 400.000 Avro tutarında ek mali yardım sağlamaya devam etmiştir (Sjöstrand, 2016: 28).

bu yana Kafkasya Doğa Fonu (CNF) BKPA'nın işletme giderlerinin her yıl %50'sini karşılamaktadır.²¹ BKPA yönetmelikleri Borjomi Sıkı Doğa Koruma Alanı içerisinde kaynak kullanımını tamamen yasaklamaktadır. Koruma alanının yakın civarında olan yerleşim yerlerindeki insanlar için TUZ adı verilen "Geleneksel Kullanım Bölgesi" oluşturulmuştur. Bu bölgede tıbbi özellikleri olan bitkilerin, meyvelerin, kabuklu yemişlerin ve mantarların yemek için sınırlı kullanımına ve evleri ısıtmak için yakacak odun kullanımına belirli sınırlar içinde izin verilmiştir (Sjöstrand, 2016: 33).

BKPA'yı çevreleyen bölge Akhaltsikhe, Bagdati, Kharagauli, Adigeni, Khasuri ve Borjomi olmak üzere altı ilçeden oluşmaktadır ve istatistiklerin mevcut olduğu en son yıl olan 2003 itibarıyla 225.700 kişilik bir nüfusa sahiptir. Bu insanlar 264 köyde ikamet etmekte olup köy başına ortalama 430 kişi düşmektedir. Daha büyük belediyeler olan Borjomi, Khasuri, Akhaltsikhe ve Adigeni bölgedeki en büyük nüfusu temsil etmektedir. Korunan alanın yakın bölgesindeki köylerde yaşayanlar geçimlerini sürdürmek için büyük oranda ormancılık, geçimlik tarım, avcılık ve balıkçılıkla uğraşmaktadır. Son yıllarda artan işsizlik ve göç raporlarına yansımaktadır. Bölgedeki gelirin yaklaşık %22'si, Gürcistan'daki en yüksek oran olan, evde yetiştirilen tarım ürünlerinin satışından elde edilmektedir. Yine de emekli maaşları ve işçi dövizleri en büyük gelir kaynağı olmaya devam etmektedir. Araştırmanın yapıldığı Borjomi (ilçe) bölgesinde 2005 ve 2008 yılları arasında istihdamda %33'lük bir düşüş yaşanmıştır ve bu düşüşün işçilerin ve bazı durumlarda ailelerinin göç etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırmada görüşmecilerin büyük bir kısmı Sovyet döneminde bölgede faaliyet gösteren mobilya fabrikasından ve bu fabrikanın ailelerin geçimi için sunduğu imkânlardan bahsetmişlerdir. Bu fabrika 1995 yılında kapanmıştır. Bu bölgede yaşayan pek çok hanenin işsizlik ve yoksulluğun getirdiği kısıtlı koşullar sebebiyle doğal gaz gibi enerji kaynaklarına erişimi mümkün olmamaktadır. Bu koşullarda ısınma ihtiyaçlarını karşılamak için özellikle doksanlı yıllarda daha rahat kullanabildikleri kereste tipi orman ürünlerine bağımlılıkları artmıştır. Bu durumun Koruma Alanı idaresiyle köylüler arasında temel bir çelişki alanını oluşturduğu ileri sürülebilir. Nitekim yapılan görüşmelerde bu çelişkiler çeşitli boyutlar içermektedir (Sjöstrand, 2016: 33).

Hükümetin orman yönetimi ve Koruma Alanı idaresinin belirlediği TUZ alanından odun çıkarma limitlerinin düşüklüğü bütün görüşmeciler tarafından dile getirilen temel itiraz konusu olmuştur. Belirlenmiş limitlerin sert kışlar için talepleri karşılamada yetersiz olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca odun çıkarma için tanınan sürenin kısıtlılığı da temel itiraz konusu haline gelmiştir. Kesim için tanınan sürenin kısıtlılığı işi stres-yüklü bir hale getirirken kazaların artmasına sebep olmaktadır. Yine kesim için uygun görülen zaman ise yılın geç bir dönemine denk gelmesi sebebiyle odunun düzgün bir şekilde kurumasına imkân vermemektedir. Yakacak odun çıkarmak için işaretlenen ağaçların eski döneme kıyasla gittikçe daha uzun mesafelerde bulunması ve bu ağaçlara giden yolların bozulması hem işgücünü hem de yakıt maliyetlerini artırmaktadır. Bu da köylülerin yaşam masraflarına ekstra bir yük oluşturmaktadır. Temel hoşnutsuzluk konularından bir tanesi de BKPA'nın orman kameraları, kapıların inşası ve ormanda devriye gezen park korucularının artan varlığı yoluyla köylülere karşı sergilediği bariz

²¹ CNF, BKPA'nın finansmanında hala aktif bir rol oynamaktadır ve 2010-2015 yılları arasında "ziyaretçi merkezi ve idari binanın büyük ölçüde yenilenmesi, kamera tuzakları, dürbünler ve mobil iletişim hizmetleri gibi biyolojik çeşitlilik izleme ekipmanları" ve devriye araçları için 700.000 Avro hibe sağlamıştır.

güvensizlikle ilgili duyarlılıklardır. Köylülere göre Korunan Alan yönetimi yerel halkın orman kaynaklarını yönetme kabiliyetine hiçbir güven duymamaktadır. Bununla paralel bir şekilde hanelerin büyük bir kısmı BKPA'nın kuruluş sürecine veya devam eden yönetimine kendilerini hiç dâhil hissetmedikleri konusunda genel bir fikri birliği yansıtmışlardır. Katılımcılığın “asla gerçekleşmeyen” vaatler düzeyinde kaldığını dile getiren katılımcılar kurumun sadece kendi etki alanlarının dışında değil, aynı zamanda Gürcistan hükümetinin kontrol kabiliyetinin de dışında olduğunu düşünmektedirler (Sjöstrand, 2016: 39).

Arpi Gölü (Ermenistan) ve Javakheti Milli Parkları (Gürcistan) tüm Kafkasya bölgesindeki en genç ikiz Milli Park çiftini oluşturmaktadır. Her iki park da Alman İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı'nın (BMZ) Gürcistan ve Ermenistan'da biyolojik çeşitliliğin korunması ve sınır ötesi işbirliğinin teşvik edilmesini amaçlayan Kafkasya Girişimi kapsamında kurulmuştur. Arpi Gölü ve Javakheti NP'leri, Gürcistan-Ermenistan sınırının her iki tarafındaki sulak alanların korunması ve ilgili tampon bölgelerde sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla hayata geçirilmiştir. NP projesi Eylül 2007'de başlatılmış, WWF tarafından uygulanmış ve KfW (Kredit anstalt für Wiederaufbau, Alman Kalkınma Bankası) tarafından finanse edilmiştir (Schott vd., 2016: 8).

Arpi Gölü bölgesindeki en önemli ekonomik faaliyet hayvancılıktır. Ortak otlatma alanları topluluklar tarafından hayvan sahiplerine 25 yıllığına kiralanmaktadır. Arpi Gölü bölgesindeki çiftçiler, hayvanları için yem yetiştirmek veya buğday yetiştirmek için kullandıkları küçük arazilere sahiptir. Süt, et ve buğday satış fiyatlarının düşük olması nedeniyle nakit gelirleri düşüktür. Bu gelirler genellikle yurtdışında, özellikle de Rusya'da çalışan akrabalarından gelen havalelerle tamamlanmaktadır. Javakheti Platosu ve Samtskhe'nin alt bölgelerini içeren Samtskhe-Javakheti, gayrisafi yurtiçi hasılaya sadece %3'lük katkısıyla Gürcistan'ın en az gelişmiş bölgelerinden biridir. Bölgede yoksulluk yaygındır ve bu da yerel nüfusun yüksek oranda göç etmesine yol açmaktadır. Bölgede Ermeniler, Gürcüler, Ruslar ve Yunanlılar gibi farklı etnik gruplar yaşamaktadır. Ekonomik faaliyetler arasında hayvancılık, patates, arpa ve buğday gibi ürünlerin yetiştirilmesi ve daha az oranda arıcılık ve su ürünleri yetiştiriciliği yer almaktadır (Schott vd., 2016: 9).

Araştırma sonuçları göstermektedir ki birbirine sınır olan her iki milli parkın yakın civarlarında yaşayan köylüler için Milli Parklar arazi kullanımına kısıtlamalar getiren kurumlar olarak görülmektedir. Bu kısıtlamaların bir yandan bölge dışına göçü zorunlu kılması diğer yanda “yasadışı” kaynak kullanımı gibi sonuçlar doğurduğu ileri sürülmektedir. Bir park idarecisi park sınırları içinde kurulan tampon bölge uygulamasının gerekçesini şu sözlerle ifade etmektedir: “Tampon bölgesi, Milli Parka çok yakın olan nüfuslu bölgedir. İnsanların göçünü durdurmak ve yerlerinde kalmalarını sağlamak ve bizimle birlikte Milli Parkı korumak için kırsal yerleşimlere yardım etmeliyiz.” Yörede yaşayan haneler ise gelecek kaygılarını daha yoğun bir şekilde hissetmektedir. Bir görüşmeci, belki bugün değil ama kısa bir zaman sonra bu kısıtlamalar sebebiyle mevcut hayvan sürülerimizin sayılarını azaltmak zorunda kalacağız, şeklinde kaygısını ifade etmektedir. Araştırma sonuçlarının gösterdiği bir diğer konu ise sınırların ve düzenlemelerin yarattığı belirsizliklerle ilgilidir. Sınırın Arpi Gölü tarafında yerleşik olan köy sakinlerinin sınırın öbür yakasında bugün Javakheti Parkının sınırları içine düşen 120 hektarlık arazileri bulunmaktadır. Ermenistan ve Gürcistan arasındaki sınırlar 2009 yılında çizilince bu toprak arazisi Gürcistan tarafında kalmıştır. Sonraki yıllarda adım adım

kendi topraklarına giriş haklarını yitirmişlerdir. Son olarak araştırmada parkların altyapısını güçlendirmeye çalışan organizasyonların da çeşitli kısıtlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda bir organizasyon görevlisinin şu ifadeleri anlamlıdır:

Bu bürokrasi yüzünden saçlarımız ağardı. ... sürekli Bakanlık ve benzeri kurumlarla çalışmak zorundayız. Ve burada çalışmak kolay değil... Yerel halkın bu konuya ilgisi yok. Oligarkları ve farklı devlet kurumlarını tanımiyorsanız, fikirlerinizi kabul ettirmek için çok diplomatik olmak zorundasınız, aksi takdirde başarısız olursunuz (Schott vd., 2016: 14).

Teşhis edilen bu çelişki alanlarının hafifletilebilmesi için özellikle Arpi Gölü örneği araştırmacı açısından dikkat değer bulunmuştur. Katılımcılık süreçlerinin etkili bir şekilde işletilmesi bu parka yakın köylerde yaşayan hanelerin parka yönelik tutumlarını olumlu yönde şekillendirmiştir. Sovyet döneminde sosyo-ekonomik güvenceleri daha sağlam olan yöre köylüleri rejim sonrası özel-mülkiyet rejimi altında yaşama tutunma mücadelelerinde birbirlerine karşı daha az güven duyan bir noktaya sürüklenmişlerdir. Bu yüzden kapsayıcı ve güven uyandırıcı katılım süreçleri tatbik edilmesi önemlidir. Arpi Gölü Parkında bazı temel ihtiyaçların karşılanması ve finansal destek mekanizmalarının sunulması konusunda varılan uzlaşma köylülerin arazilerini gönüllü bir şekilde parka vermelerini sağlamıştır. Çelişkileri hafifletebilecek bir diğer unsur tampon bölgelerin kurulması ve etkili bir şekilde idare edilebilmesidir. Bu bölgeler parkın diğer alanlarında uygulanan kısıtlamalar sebebiyle karşılaşılan ekonomik kayıpları kısmen telafi edebilmek imkânları sunmaktadır. Son olarak, araştırmaya göre parkların yakın civarında yaşayan köylerden insanların özellikle ekoturizm veya agro-turizm girişimleri kurma yönünde deneyimleri bulunmaktadır. Özellikle bu alanda küçük-girişimciliğin desteklenmesi, yörenin doğal varlıklarının kârlı ticari girişimlere konu edilmesi mümkün olabilir.

Sonuç

Kafkasya Eko-Bölgesi doksanlı yılların ortasından itibaren doğa korumacılığın neoliberal uygulamalarına konu olmaya başlamıştır. Uluslararası çevre örgütleri, hükümet kurumları ve finansal sermaye aktörlerinin Kafkasya için eko-bölge tasarımlarının geliştirilmesinde gittikçe etkin roller üstlendiği görülmektedir. Eko-Bölge tasarımı belirli ekosistemlerin ve türlerin tehdit altında olduğu kabulünden hareketle milli park, rezerv alanları gibi mevcut doğa koruma sahalarının sayılarının ve büyüklüklerinin artırılmasını hedeflerken aynı zamanda bunlar arasında kesintisiz ekolojik koridorların kurulduğu bir koruma alanları ağının da geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda doğa korumada sınır-ötesi işbirliklerine özel önem göstermektedir. Bununla birlikte bu tasarı korunan alan yönetimlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi doğrultusunda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını odağına alan yeni ekonomik girişim türlerini geliştirmeyi önemsemektedir. Bütün bunların yerel katılımı güçlendiren bir şekilde hayata geçirilmesi arzu edilmektedir. Fakat plan metinlerine yansıyan bu uyumlu tasarımın uygulamaya geçirildiğinde ortaya çıkardığı toplumsal çelişkiler net olarak görülmektedir. Bu tür eko-bölge tasarımları yeni metalaşma alanları açarken teritoryal kontrol mekanizmaları aracılığıyla yerel topluluklar üzerinde kısıtlayıcı etkiler üretmektedir. Yerel toplulukların orman, nehir, yüksek dağ yaylaları vb. doğal varlıklarla kurdukları üretim ve yeniden-üretim ilişkilerini sadece kaynaklara yönelik potansiyel bir tehdit unsuru olarak düşünmek her ne kadar katılımı söylemlerine başvurulsa bile neoliberal doğa korumacılığı kırsal sınıflar üzerinde işleyen dışlayıcı bir mekanizmaya dönüştürmektedir. Kafkasya'daki

mevcut uygulama örneklerinde katılımcılık süreçleri zayıf kalmıştır. Toplulukların kaynak kullanımlarına kısıtlamalar getirilerek yaşam maliyetleri daha da artırılmıştır. Yerel toplulukların doğaya ilişkin geleneksel bilgi birikimleri yeterince dikkate alınmamıştır. Bütün bunlara rağmen korunan alanlarda ekoturizm girişimleri gibi deneyimler daha emekleme aşamasında olmakla birlikte bunlar çoğunlukla bireysel girişimler düzeyinde kalmaktadır. Ayrıca teşvik prensiplerinin dayanışmacı ekonomi girişimlerinden ziyade kar odaklı özel girişimciliği desteklemesi gelecekte kırsal topluluk içinde veya kırsal topluluklar arasındaki rekabet-temelli ayrışmaları büyütme ihtimali de gözden ırak tutulmamalıdır.

Extended Abstract

This research attempts to shed light on the effects of nature conservation on social life. The perspectives of various academic specialities on nature conservation differ from the perspectives of rural communities. This suggests that nature conservation is a practice that produces unique contradictions. The Caucasus geography can be seen as an essential geography in which contradictions related to nature conservation can be observed.

Within the scope of the post-Soviet neoliberalisation process, the Caucasus countries, while implementing neoliberal policies in the economic sphere, are also the subject of a new neoliberal and regional (spatial) design in terms of their natural assets. This neoliberal spatial design, which is the subject of this study, is the *Caucasus Eco-Region* design developed in the field of nature conservation. Focusing on the Caucasus Eco-Region design, this study pursues the following questions. In what ways does the Caucasus eco-region design have the characteristics of a neoliberal nature space? What kind of development and spatial strategy does this eco-regional design preach at the discursive level? How have the local communities in which this strategy has been put into practice been affected in this process? In order to answer these questions, the study uses the conceptual tools offered by the literature on the neoliberalisation of nature. In this context, Noel Castree's concepts of "environmental fix" and "free-market environmentalism" have been instructive. The study's data sources are the Caucasus Eco-regional Plan Reports and case studies on their social impacts. One of these case studies focused on the Borjomo-Kharagulia National Park in Georgia. The other case study focused on the settlements of Lake Arpi Park and Javakheti Park as an example of cross-border cooperation in nature conservation between Georgia and Armenia.

National governmental institutions, funding agencies and international environmental organisations in the West have an expanding role to play in making the Caucasus Eco-Region suitable for new capital investments through nature conservation. In this global-to-local network of interactions, international environmental organisations play an essential mediating role in convincing both the states and funding agencies in the Caucasus region of new investment forms. The best example of the discursive framework they produce for this purpose can be seen in the analyses and conservation plan reports developed for the Caucasus Eco-region. In this report titled *Biodiversity of the Caucasus Ecoregion: An Analysis of Biodiversity and Current Threats and Initial Investment Portfolio*, the biodiversity of the region was analysed, current threats to natural assets considered as resources were identified along with some assessments of recent and distant history, and initial investment potentials were identified.

This analysis and investment report formed the discursive basis of the Eco-Regional Biodiversity Conservation Plan developed for the Caucasus region in the following years.

In addition to strategic objectives and threat areas, the analysis report also highlights efforts to improve ecological representation in the Caucasus. According to the Caucasus Ecoregion Conservation Plan, the existing protected areas are isolated from each other and lack *connecting corridors* that would allow the migration of a wide range of species and ensure the resilience of plants and animals to climate change and anthropogenic development. Therefore, the plan's experts argue that *Corridors* and *Stepping Stones* are necessary to facilitate the migration and recolonisation of large animals against the current territorial fragmentation, which is the greatest threat to an eco-region. In the conservation practice of the region, space needs to be structured as soon as possible with ecological representations produced from *landscape* approaches. Simultaneously, the management efficiency of protected areas should be increased and continuous funding should be provided. According to experts, co-operation between national governments in parts of the Ecoregion is needed to develop a transboundary approach to the management of protected areas.

In the Plan, 231 Key Biodiversity Conservation Areas (KBAs) were identified through a methodology that overlaps field analysis and species outputs from previous analysis reports. The total area of these areas constitutes approximately 22.2 per cent of the entire territory of the Ecoregion. In addition, 13 Conservation Landscapes and 7 Bridge Landscapes were identified in the plan. According to experts, Bridge Landscapes are not large enough to fulfil all the functions of Conservation Landscapes. However, they have an essential connectivity role as corridors for wide-ranging species, supporting genetic flow between populations in different Conservation Landscapes. Conservation Landscapes have been identified based on their high overlap with Key Biodiversity Conservation Areas and their function to provide ecological connectivity at large scales, avoiding habitat fragmentation as much as possible.

While such eco-regional designs open up new areas of commodification, they also produce restrictive effects on local communities through territorial control mechanisms. Considering the production and reproduction relations established by local communities with natural assets such as forests, rivers, high mountain plateaus, etc. only as a potential threat to resources transforms neoliberal nature conservationism into an exclusionary mechanism that operates on rural classes, even if participation discourses are invoked. Participatory processes have been weak in the current implementation examples in the Caucasus. The cost of living has been further increased by imposing restrictions on the use of resources by communities. Traditional knowledge of local communities about nature has not been sufficiently taken into account. Despite all these, experiences such as ecotourism initiatives in protected areas are still in their infancy, but they mostly remain at the level of individual initiatives. In addition, the fact that the incentive principles favour profit-oriented private entrepreneurship rather than solidarity-based economic initiatives should not be overlooked as a possibility of increasing competition-based divisions within or between rural communities in the future.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

- The Republic of Armenia Government, (2014). *Armenia Development Strategy 2014-2025*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/armenia_development_strategy_for_2014-2025.pdf adresinden 05.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Krever, V., Zazanshvili, N., Jungius, H., Williams, L., & Petelin, D. (Eds.). (2001). *Biodiversity of the Caucasus Ecoregion: An Analysis of Biodiversity and Current Threats and Initial Investment Portfolio*. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation.
- Castree, N. (2008). Neoliberalising nature: the logics of deregulation and reregulation. *Environment and planning A*, 40(1), 131-152.
- Williams, L. (Eds.). (2004). *Caucasus biodiversity hotspot: Ecosystem Profile*. https://www.cepf.net/sites/default/files/final.caucasus.ep_.pdf adresinden 23.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Caucasus Biodiversity Council Annual Report (2006). *Caucasus Ecoregion*. https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/cbc_an_rep_2006.pdf adresinden 22.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Caucasus Biodiversity Council Report (2009). *Caucasus ecoregion 2007-2008*. https://wwf.panda.org/wwf_news/?171581/CBC-Report adresinden 10.07.2024 tarihinde alınmıştır.
- Church, M. J. (2020). *Ecoregionalism: Analyzing regional environmental agreements and processes*. Routledge.
- Zazanashvili, N. et al. (2020a). *Ecoregional conservation plan for the Caucasus 2020*. WWF, KfW, BMZ.
- Zazanashvili, N. et al. (2020b). *Ecoregional conservation plan for the Caucasus – Supplementary Reports*. WWF, KfW, BMZ.
- Jhonson, G. (2004). Prospects for regional cooperation in economic and security matters. In J. Dufourcq & L. Ponsard (Eds.), *The South Caucasus: Promoting Values Through Cooperation*, NATO Defense College Seminar Report Series 20, 73-77.
- Gugushvili, D. (2017). Lessons from Georgia's neoliberal experiment. *Communist and Post-Communist Studies*, 50(1), University of California Press, 1-14.
- Igoe, J., & Brockington, D. (2007). Neoliberal conservation: A brief introduction. *Conservation & Society*, 5(4), 432-449.
- İsmailov, E., & Papava, V. (2006). *The central caucasus: Essays on geopolitical economy*. CA&CC Press.
- Biodiversity Protection Service of the Ministry of Environment and Natural Resources Protection. (2014). *National Biodiversity Strategy and Action Plan 2014-2020*. <https://www.cbd.int/doc/world/ge/ge-nbsap-v2-en.pdf> adresinden 10.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Olson, D., & Dinerstein, E. (2002). The Global 200: priority ecoregions for global conservation. *Annals of the Missouri Botanical Garden*, 89(2), 199-224.
- O'Connor, F. (1998). *Natural causes*. Guilford Press.
- Prudham, S., & McCarthy, J. (2004). Neoliberal nature and the nature of neoliberalism. *Geoforum*, 35(3), 275-283.
- Rondeli, A. (2004). The south caucasus: Pipeline politics and regional economic interests. In J. Dufourcq & L. Ponsard (Eds.), *The South Caucasus: Promoting Values Through Cooperation*, NATO Defense College Seminar Report Series 20, 43-52.

- Schott, J., Kalatas, T., Nercissians, E., Barkmann, J., Shelia, V. (2016). *The impact of protected areas on local livelihoods in the South Caucasus*. Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies, 3-25.
- Shouha, M. (2020). Market territories: neoliberalism and spatial fragmentation in the South Caucasus. *Journal of Australian Political Economy*, 86, 178-203.
- Sjöstrand, E. A. (2016). *Fuelwood on the fringes: an analysis of conflict surrounding fuelwood access on the southern boundary of Borjomi Kharagauli Protected Areas* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Georgia, Stockholm University, 1-57.
- Smith, N. (1984/2008). *Uneven development: nature, capital and the production of space* (Third Edition). University of Georgia Press.
- Government of Georgia. (2020). *Socio-economic development strategy of Georgia "GEORGIA 2020"*. <https://www.adb.org/sites/default/files/linked-documents/cps-geo-2014-2018-sd-01.pdf> adresinden 15.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Udvardy, D. F. M (1975). A classification of the biogeographical provinces of the world. *IUCN Occasional Paper*, 18, 5-44.
- Yazıcı, B. (2013). Güncel sosyal bilim analizinin sihirli anahtarı: "neoliberalizm"?. *Toplum ve Bilim*, 128, 7-31.